

фр.; под ред. В. Базарова; изд. 2-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 264 с.

5. Философия философии. Тексты философии: учебное пособие для вузов / ред.-сост. В. Кузнецов. – М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2012. – 347 с. – (Концепции).

6. Философия Серебряного века / сост. Е.В. Бельмис. – СПб.: Паритет, 2009. – 320 с.: ил.

7. Ермоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.; Ситниченко Л.А.

Комунікативний поворот у сучасній філософії. Вступ // Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 5-10.

8. Рыскельдиева Л.Т. О методе практической философии // Культура народов Причерноморья. Научный журнал. – Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского. – № 106. – 2007. – С. 170-174.

9. Шпет Г.Г. Работа по философии / составление и примечания И. Чубарова // Логос. Философско-литературный журнал. – М.: СВП «РУСТР», МП «ЭХО», 1991. – С. 215-233.

Т.Д. Суходуб

ШЛЯХИ ФІЛОСОФУВАННЯ: ПОГЛЯД З СРІБНОГО ВІКУ

У статті розкриваються концептуальні підходи філософів «російського Срібного віку» до розуміння завдань філософії та шляхів її розвитку. Актуалізується тема «сили» і «слабкості» філософії в аспекті її можливостей відповідати на духовні і культурно-історичні виклики сучасної епохи. Науковий інтерес склали вчення І.І. Лапшина, М.О. Лосського, Г.Г. Шпета та ін. Підкреслюється, що в «новому» розумінні філософії особливу роль зіграв «онтологічний поворот». Робиться висновок, що в основі історичного розвитку філософії лежить одна й та ж сама проблема – визначення смислів теоретичної і практичної філософії, їх розмежування, зв'язку, можливостей у вирішенні проблем людського буття.

Ключові слова: філософія як проблема філософії, теоретична і практична філософія, філософія як онтологія, історія російської філософії, «срібний вік» як культурна епоха.

T.D. Sukhodub

WAYS OF PHILOSOPHY DEVELOPMENT: A SIGHT FROM THE SILVER AGE

The article reveals the conceptual approaches of the philosophers of the «Russian Silver Age» to understanding the tasks of philosophy and ways of its development. The theme of the «strength» and «weakness» of philosophy is actualized in the aspect of its ability to respond to the spiritual and cultural and historical «challenges» of the modern age. Scientific interests constitute the teachings of I.I. Lapshin, N.O. Lossky, G.G. Shpet et al. Draws attention that in the «new» understanding of philosophy a special role belongs to «ontological turn». It is concluded that the basis of historical development of philosophy is the same problem namely definition of the meanings of theoretical and practical philosophy, their delimitation and connection. Beyond this issue the solution of the problems of human existence is difficult.

Keywords: philosophy as a problem of philosophy, theoretical and practical philosophy, philosophy as ontology, history of Russian philosophy, «silver age» as a cultural epoch.

УДК 130.2+17+124.5

О.Б. Федоровська

СПРАВЕДЛИВІСТЬ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ У СУЧАСНОМУ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Центр гуманітарної освіти Національної Академії наук України olga-fedorovskaya@ukr.net

Анотація. Автор виходить із того, що ідея справедливості, що вперше теоретично була розроблена ще Аристотелем, у сучасних суспільствах повинна відігравати роль засадничого принципу державного будівництва. У статті розглядаються основні положення теорії справедливості, розробленої Дж. Ролзом. Проводиться аналіз основних положень цієї теорії, зіставлення її з поглядами Г.Л.А. Харта та П. Рікера щодо даної проблематики.

Ключові слова: влада, соціум, держава, справедливість.

Вступ

Тему справедливості можна вважати однією з усталених філософських проблем ще з античної доби. Нею опікувалися такі давньогрецькі філософи, як софіст Фразимах, Сократ, Платон, Аристотель. Завдяки їхнім міркуванням щодо справедливості як проблеми соціуму, щодо підстав справедливих стосунків у полісній державі, справедливої дії тощо дана тема актуалізувалась у філософії в аспектах співвідношення справедливого та законного, на що особливо зважалося в контексті теми державотворення, справедливого та моральнісного, зрівноваженого й розподільчого розуміння поняття справедливості тощо. На ці первинні філософські розвідки щодо розуміння справедливості зважають і сучасні філософи. Так, О. Гьофе зазначає: «Вже на початку своєї історії люди сподівалися на те, що переважно добро мусить винагороджуватися, а зло каратись, частково, зараз, у цьому житті, а частково – в потойбічному» [1, с. 19]. З плином часу тема справедливості не загубила своєї актуальності. В Новий час (у широкому значенні цього поняття) проблема справедливості розглядалася як головна вимога

розумної людини та засаднича ознака права (Гуго Гроцій); ставилося питання про «загальну справедливість» як показник якості законів позитивного права (Ф. Бекон); тема верховенства права, яке має забезпечувати держава, ув'язувалася І. Кантом з оцінкою діяльності соціальних інститутів із позиції справедливості тощо.

У сучасному соціально-політичному дискурсі ідея справедливості розглядається більш широко – і в традиційно моральному, юридичному, і в економічному, соціально-політичному сенсах. Можна стверджувати, що на сьогодні тема справедливості є однією з актуалізованих ідей у філософських міркуваннях. Враховуючи, що справедливість як проблема зачіпає практично всі сфери суспільного буття, поняття справедливості прийнято вважати «синтетичним», тобто в певному значенні поняттям і етичним, і правовим, і соціологічним, і політичним. Через цю синтетичність, багатозначність у змістовному розумінні справедливості дана категорія у сучасних соціально-філософських міркуваннях часто зіставляється з такими ціннісно навантаженими поняттями

ми, як «права людини», «демократія», «громадянське суспільство», «рівність», «солідарність» та ін.

Аналіз досліджень і публікацій

Враховуючи вже зазначену змістовну повноту поняття «справедливість» та інтерес, який спостерігається до цієї теми, відзначимо, передусім, ті сучасні теоретичні напрацювання, які є концептуально важливими для авторського розуміння проблеми справедливості [1; 2; 3; 4]. В цьому відношенні варто звернути увагу на підхід О. Гьофе, який виступає за доцільність для сучасного людства, яке стрімко глобалізується, розробки нового «політичного проєкту» або «програми політичної справедливості». Цей «проєкт» мислитель бачить таким теоретичним доробком, у якому б могли збігатися такі галузі знань, як філософія, етика, філософія права, теорія держави тощо, аби можна було облаштувати соціальні інститути, вибудувати суспільні відносини у такий спосіб, щоб вигоди одних не уражались, не обмежувалися за рахунок інших. Філософ активно розробляє критерій легітимації і, незважаючи на те, що «найвпливовішою етикою суспільного блага є утилітаризм» [2, с. 37], тим не менше, він зазначає таке: «Проти такої соціально-прагматичної легітимації можна заперечити, бо вона є безнадійно категоричною, а через це – ідеологічно підозрілою. Хто посилається на суспільне благо, той за запоною суспільного приховує, ба й попри добрі наміри, свої приватні інтереси» [там само].

Отже, на противагу соціально-прагматичному, утилітаристському підходу, О. Гьофе обґрунтовує необхідність опертя «на нормативно вищий, моральний рівень, а саме – на соціальну мораль взаємного боргу, або ж справедливості» [2, с. 39]. Така настанова надає мислителю виділити «Повний звіт принципів справедливості» [2, с. 125-126], а також переконливо довести, що зневажання ідеї справедливості веде до соціальних конфліктів, навіть делегітимізує владу. Звідси О. Гьофе стверджує доцільність орієнтації на принцип субсидіарності, за яким: «Державні компетенції є тільки там і тільки настільки легітимними, де і наскільки індивіди та додержавні соціальні одиниці потребують їхньої допомоги. В межах пощабливої державності ці компетенції потрібно встановлювати так, щоб це йшло на користь індивідам як останній легітимаційній інстанції» [2, с. 126]. Безумовно, утвердження залежності проблеми владної легітимності від вирішення питань соціальної справедливості є перспективною думкою в контексті соціокультурного облаштування суспільного буття.

Актуальною для сучасного суспільства є, на наш погляд, і позиція П. Рікера, який, у розумінні справедливості як важливої ціннісної настанови, в першу чергу звертає увагу на такі регулятивні ідеї, як законність і правосуддя, зіставляючи їх із совістю як моральним поняттям, указує на можливість існування множинності рівнів справедливості та ін. [3, с. 122-142, 206-217]. Варто звернути увагу й на концепцію права Г.Л.А. Харта, який, розробляючи засади права, правові обов'язки, визначаючи правові та неправові правила, прагне показати зв'язок соціально-правових питань із моральними, зіставити правові і моральні норми, вирізнити обов'язки та сферу належного, показати

значимість для системи права принципу справедливості тощо [4, с. 157-182]. Звісно, повний огляд існуючих підходів до проблеми справедливості зробити важко, але саме на концепціях зазначених авторів, у першу чергу, ґрунтуються сучасні міркування щодо теми дослідження.

Постановка завдання

На підставі аналізу провідних соціально-філософських концепцій справедливості завданням статті виступає актуалізація теми справедливості як одночасно теоретичної проблеми і суспільної. Предметом дослідження виступає засадничий, на авторську думку, для сучасних суспільств принцип справедливості, поза яким неможливо на сьогодні побудувати цивілізовану державу, здатну виконувати інноваційні гуманітарні програми. Метою дослідження є виявлення практичного потенціалу концепції справедливості, розробленої у працях Джона Ролза, Поля Рікера, Г.Л.А. Харта, її соціального, правового, моральнісного сенсів.

Основна частина

Майже усталено «Теорію справедливості» Дж. Ролза називають дослідженням ліберальних уявлень щодо суспільства та людини, яким підпорядковується тема справедливості, але, на наш погляд, ця політико-філософська праця, насамперед, має бути розглянута у контексті історичного становлення та розвитку давнього, що йде ще від Аристотеля, концепту справедливості. Зважаючи на те, що ця ідея у сучасних суспільствах має набувати ролі засадничого принципу державного будівництва, головної настанови функціонування громадянського суспільства, що справедливість у сучасних гуманітарних розвідках здебільшого розглядається як синтетичне поняття, що несе в собі зміст одночасно етичний, політичний та правовий, є сенс акцентувати увагу на тому, що на сьогодні вже «класична» робота Дж. Ролза, роз'яснюючи природу справедливого суспільного облаштування, передусім, містить виразний практичний аспект, отже, надає можливість використання його ідей у суспільно-політичній діяльності.

Джон Ролз – відомий американський філософ, його роботу «Теорія справедливості» вважають однією з найкращих в історії політичної філософії. У своїй праці мислитель виводить принципи справедливості як такі, що випливають із початкової рівності людей; застосовує свої ідеї до прояснення філософської основи конституційних свобод; дає варіанти визначення основ та меж політичного обов'язку. Дж. Ролз пов'язує розвинену ним теорію справедливості з доктриною блага й морального розвитку. На наш розсуд, теорія Дж. Ролза виглядає дещо ідеалістичною, але це не робить її менш цінною з наукової та етичної позиції – навпаки, вивчаючи дану теорію, можна збагнути глибину несправедливості, у якій перебуває людське суспільство. Зокрема, Дж. Ролз вдається до спроби перевести філософські погляди Аристотеля в площину сучасної демократії: «Аристотель зауважує: відмінною особливістю людей є те, що вони володіють почуттям справедливого та несправедливого та що саме завдяки поділянню ними спільного розуміння справедливості й утворюється поліс. За аналогією можна б сказати, маючи на увазі предмет нашого

обговорення, що саме спільне розуміння справедливості як чесності й створює конституційну демократію» [5, с. 337].

Суспільство розглядається Дж. Ролзом як кооперативне підприємство, створене для взаємної вигоди. Воно складається із соціальних інститутів, за допомогою яких упорядковується соціум. Фундаментальною особливістю упорядкування соціуму філософ вважає саме справедливість, і з цим важко не погодитись. «Концепція справедливості Джона Ролза має оціночний характер, оскільки описує, який саме суспільний устрій являє собою благо. Оціночна природа справедливості не суперечить її інструментальному характеру, оскільки важливими є шляхи і засоби встановлення та підтримання справедливості» [6, с. 18], – таку узагальнюючу оцінку дає розвідкам Дж. Ролза Н. Антонович. А ось В. Скомаровський вважає, що Дж. Ролз «бажав пояснити принципи справедливості, притаманні сучасній ліберальній демократії не з принципів утилітаризму, а суспільного договору. <...> У своїй «Теорії справедливості» Ролз намагається показати, що існують певні принципи справедливості, які могла б обрати кожна розумна людина. Методологічно Ролз здійснює свого роду мисленевий експеримент. Якщо б ви не знали своєї національності, свого освітнього, соціального і політичного статусу, своєї статі, класу чи раси, до яких, можливо, належите, то яку форму суспільства ви б обрали? Якщо б ви опинились у суспільстві, в якому вам не відоме ваше становище і місце, то які принципи справедливості ви обрали б для цього суспільства? Цей мисленевий експеримент, в якому людина повинна обирати принцип справедливості для суспільства, не знаючи, ким би вона була в цьому суспільстві і яке місце посіла, Ролз називає вихідним положенням. Сенс цього розумового експерименту полягає в тому, щоб знайти такі принципи для справедливості соціального порядку, з яким би погодились усі розумні люди. Інакше кажучи, суть експерименту полягає в універсалізації шляхом гіпотетичної зміни ролей» [7, с. 1]. Слід відзначити, що при всій доцільності вказаного експерименту, його проведення є гіпотетичним і можливим лише за умови досягнення суспільством певного рівня суспільної свідомості та морального розвитку. В той же час, навіть уявне проведення вказаного експерименту є корисним для морального виховання особистості та усвідомлення нею цінності феномену справедливості.

Дослідник Т. Алексеева у своїй роботі «Сучасні політичні теорії» [8] приділяє неабияку увагу поглядам Дж. Ролза, і її міркування виглядають доволі аргументованими. Спробуємо відтворити їхню логіку. Передусім, зазначимо, що відомі політичні мислителі кінця 80-х рр. ХХ ст., такі як Джон Ролз, Алан Гевирт, Рональд Дворкін та ін., наполягали на тому, що при застосуванні телеологічної етики до політичного життя буде знищено свободу. Чому саме – теоретики дають певну відповідь: по-перше, тому, що утилітаризм не бере до уваги плюралізм людських цілей, оскільки одну із цих цілей – максимізацію щастя чи користі – вони ставлять вище від усіх інших, а також розглядають спільне благо як сукупність користі для усього суспільства, не виявляючи при цьому цікавості до окремих індивідів; по-друге,

тому, що телеологічна етика віддає пріоритет цілям, а не засобам. Наприклад, представники цієї школи стверджують, що сукупні цілі суспільства не повинні бути обмежені правами людини (індивіда). Отже, утилітаризм у багатьох позиціях протистоїть лібералізму. Критики утилітаризму отримали назву деонтологічних, або кантіанських лібералів, тому що вони протиставляють деонтологічну етику (етику прав та обов'язків), що спирається на вчення І. Канта, телеологічній етиці – етиці цілі [8, с. 105]. На думку А. Акрамової, лібералізм у вченні Дж. Ролза «прийняв форму концепції справедливості. Теорія справедливості... завдала проблемне поле сучасній філософії лібералізму, вплинула на її концептуальний та методологічний інструментарій, запропонувала відповіді на ключові соціально-філософські питання та питання філософії політики. З класичними теоріями Дж. Мілля та І. Бентама його об'єднує визнання недоторканності індивідуальних прав та свобод, принципу рівності громадян, принципу віротерпимості тощо. Водночас, Ролз, на протигагу Бентаму, відкидає утилітаризм як спосіб обґрунтування своїх принципів. Ролз наслідує Канта, який вважає, що ніякі емпіричні принципи (а до їхнього числа належить і утилітаристський принцип користі) не можуть слугувати підґрунтям морального закону й, відповідно, надійним гарантом прав і свобод людини. Їхнє значення є настільки великим, що ніякі міркування загальної користі, добробуту чи щастя не можуть виправдовувати їхнє порушення» [9, с. 2]. Як спостерігаємо, сучасні дослідники підкреслюють різноманітні аспекти вчення про справедливість Дж. Ролза, кожен з яких заслуговує на увагу.

Звертаючись до поняття чесності, Дж. Ролз намагається вжити цей принцип для визначення «усіх вимог, що є зобов'язаннями, відмінними від природних обов'язків. Ця засада вважає, що від особи вимагається виконувати свою роль так, як це визначено правилами певної інституції, коли задовольняються дві умови: 1) справедливість (чесність) інституції, себто коли вона відповідає... принципам справедливості; 2) прийняття особою благ облаштування й користування можливостями, що їх відкриває інституція для просування її інтересів. Головна ідея тут та, що, коли певна кількість осіб заангажовується до якогось взаємовигідного кооперативного заходу згідно з правилами, а отже, обмежує свою свободу у способи, необхідні для здобуття вигоди для всіх, тоді ті, хто підпорядковувався цим обмеженням, мають право на подібну згоду з боку осіб, які скористалися з їхнього підпорядкування. Ми не повинні здобувати вигоду від кооперативних трудів інших людей, не вносячи при цьому нашої чесної частки до спільних зусиль» [5, с. 163-164]. Відповідно до цієї ідеї, ті, хто зайняті у соціальній кооперації, разом обирають в одній спільній дії принципи, згідно з якими визначаються основні права й обов'язки та поділ соціальних переваг.

У справедливості як чесності вихідне положення рівності відповідає природному стану в традиційній теорії суспільного договору. Однією з істотних особливостей цієї ситуації бачиться Дж. Ролзом та, що ніхто не знає свого місця, а також того, що призначено йому при розподілі природних дарувань, розумових здібностей тощо. Тобто, на думку Дж. Ролза, принципи спра-

ведливості обираються за запоною незнання. Науковець вважає, що поняття «справедливість як чесність» передає ідею, згідно з якою принципи справедливості прийняті у вихідній ситуації, що є чесною. Про рівних і свободних індивідів, що знаходяться у вихідній позиції, варто мислити не як про одиничних осіб, а як про «голів родин», або представників родин. З погляду Дж. Ролза, це повинно гарантувати турботу представників сторін у вихідній позиції про статок якихось осіб у наступних поколіннях.

П. Рікери щодо права та справедливості належать слова, які стали на сьогодні «крилатим» висловлюванням: «Наше перше входження у сферу права хіба ж не визначається вигуком: «Це несправедливо!»» [3, с. 12]. Такий вигук, як пояснює мислитель, є виразом обурення, проникливість якого з часом є обмеженим, але все ж таки вимагає міркувань про справедливе в позитивних термінах. Як зазначає філософ, «обурення при зіткненні з несправедливим є значно більшим порівняно з тим, що Джон Роулз називав «добре зваженими переконаннями», ніяка теорія моралі не може ухилитися від змагання [там само]. Далі вчений дає пояснення обуренню – воно виникає в ситуаціях несправедливості, як-от недотримані обіцянки та надмірні покарання, і робить наступний висновок: «... чи не побачимо ми в обуренні чітко визначеного очікування, а саме – очікуванням слова, яке встановило б між антагоністами справедливості дистанцію, яка покладе край їхній сутичці? У цьому змішаному очікуванні перемоги слова над насильством і полягає моральна інтенція обурення» [3, с. 13]. Таким словом і є право. Є. Баженова щодо цього зауважує так: «До тих пір, поки частина людей може об'єднатися заради досягнення панування над іншими, ті чи інші форми закону будуть використовуватись у якості одного із засобів для цього. Порочні люди будуть приймати порочні правила, які інші будуть застосовувати. Для того, щоб зробити людей більш проникливими у протистоянні зловживанням офіційною владою, найбільш необхідно, щоб вони зберігали подчуття того, що засвідчення чогось як юридично значущого не дає остаточної відповіді на питання про покору і що вимоги офіційної влади повинні в остаточному підсумку піддаватися перевірці з точки зору моралі» [10, с. 54]. Ось у такий спосіб автор пояснює співвідношення права та справедливості у контексті практичних стосунків між людьми, що, безумовно, свідчить про зв'язок, але не тотожність даних понять.

З теорії справедливості Дж. Ролза випливає дуже важливий висновок про роль держави у бутті сучасного суспільства. На думку мислителя, держава покликана підтримувати справедливу структуру суспільства, а не нав'язувати своїм громадянам деякий ніби найкращий спосіб життя чи деяку систему цінностей. Звідси, наприклад, гарантувати свободу слова держава повинна не тому, що свободні політичні дискусії є бажанішими ніж байдужість щодо громадських справ, і не тому, що вони сприяють спільному благополуччю, а через те, що свобода слова дозволяє громадянам обирати свої цілі та висловлювати власні погляди. Держава, відповідно, зобов'язана виступати нейтральним суддею у конфліктах та суперечках індивідів, що мають різне уявлення про благо. Держава не по-

винна віддавати перевагу жодній з індивідуальних позицій. Вимога нейтральності держави як деяке логічне завершення та узагальнення ліберального принципу віротерпимості – це ключова характеристика лібералізму Дж. Ролза.

Отже, одна з головних особливостей сучасного лібералізму – це прагнення підвести філософське підґрунтя під ліберальні принципи, не опираючись при цьому на утилітаристську етику і маючи на увазі нейтральність держави. Для обґрунтування своєї концепції лібералізму Дж. Ролз вважає за необхідне повернутися до теорії суспільної угоди. Але на протигагу класичним версіям цієї теорії, мислитель переглядає поняття суспільної угоди: для нього це не угода про підпорядкування суспільству або уряду, реально укладена нашими пращурами, або така, яку укладаємо ми самі, а деяка ідеальна гіпотетична ситуація, в яку ніби вміщують себе люди, що обирають принципи справедливого соціального устрою.

У контексті цих міркувань варто сказати про те, що класичний лібералізм – це політична ідеологія, що зародилась у XIX ст. у Великобританії, Західній Європі та США, та яка проголошує своїми ідеалами обмежену державу й особисту свободу, включаючи свободу віросповідання, слова, преси, зібрань та свободні ринкові відносини. Істотний вплив на розвиток класичного лібералізму справили Ж.-Б. Сей, Т. Мальтус, Д. Рікардо. У XX ст. інтерес до класичного лібералізму відродили Л. фон Мізес, Ф. фон Гаск та інші економісти. Інколи класичним лібералізмом називають усі види лібералізму, які існували до XX ст. Починаючи з 1970-тих рр., цей термін використовують для позначення віри в економічну свободу та мінімальну державу. Тому буває важко точно з'ясувати значення терміну в літературі. Політичний лібералізм є концепцією політики, а не життя загалом. Ось чому Дж. Ролз пропонує ввести обмеження для політичного лібералізму, аби він залишався винятково політичною теорією. Ці обмеження такі: 1) ідей дотримуються або можуть дотримуватися свободні і рівноправні громадяни і 2) ідеї не припускають ніякої конкретної (повною мірою або частково) всеосяжної доктрини. Під всеосяжною доктриною Дж. Ролз розуміє таку, що охоплює всі відомі цінності і чесноти в рамках однієї доволі строго сформульованої системи.

Логічним підсумком втілення принципів справедливості є побудова справедливої політичної конституції, що закріплює основні права і свободи. Ця справедлива конституція передбачає широку свободу, яка не визначатиметься ніякими перфекціоністськими принципами і в основі якої не лежатиме ніякий релігійний ідеал. Те ж саме слід сказати стосовно ідеї. У цьому суспільстві, вважає Дж. Ролз, не може бути спільної національної ідеї. Роль ідеї грає справедливість. У певних випадках уряд може обмежити свободу, але тільки на користь самої свободи і виходячи з необхідності підтримки безпеки. Це означає, що свобода совісті не може бути обмежена ні за яких обставин. Принцип рівного громадянства передбачає, що громадяни можуть свободно брати участь у політичному процесі, задля чого потрібен поділ влад, а також заборони і протигаги, що спрямовані проти можливих зловживань, і також закон як гарантія збереження прав. Справедлива політична

конституція – це та, яка обмежує владу уряду, але залишає йому повноваження підтримувати закон.

Висновки

Підсумовуючи поставлені питання щодо проблеми справедливості у сучасному соціально-філософському дискурсі, маємо підкреслити, що актуальне значення у розумінні сучасного суспільства, політико-правових його засад має, передусім, теорія справедливості Джона Ролза, до якої більшою чи меншою мірою звертаються практично всі дослідники теми справедливості. Підхід Дж. Ролза не може бути ототожненим із класичним лібералізмом, хоча він має з ним спільні корені. Передусім концепція справедливості Дж. Ролза є спробою філософського осмислення ролі держави, її функцій у їхньому зіставленні з такими поняттями, як «соціум» та «індивідуум». При цьому науковець спирається на загальнолюдські цінності і саме це вирізняє його теорію з-поміж інших (наприклад, П. Рікера). Це робить особливо важливим підхід Дж. Ролза у контексті розвитку не тільки філософії, але й політичної та економічної наук, взагалі надає дискурсу щодо проблеми справедливості важливе гуманітарне значення.

Список літератури

1. Гьофе О. Справедливість і субсидіарність. Виступи в Україні / О. Гьофе; [пер. з нім. та упорядкування Л.А. Ситніченко]. – К.: Альтерпрес, 2004. – 144 с.

О.Б. Федоровская

СПРАВЕДЛИВОСТЬ: АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ В СОВРЕМЕННОМ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОМ ДИСКУРСЕ

Автор исходит из того, что идея справедливости, впервые теоретически разработанная ещё Аристотелем, в современных обществах должна играть роль основополагающего принципа государственного строительства. В статье рассматриваются основные положения теории справедливости, разработанной Джоном Ролзом. Проводится анализ основных положений этой теории, а также рассматривается подход к проблеме Г.Л.А. Харта и П. Рикера.

Ключевые слова: власть, социум, государство, справедливость.

O.V. Fedorovska

JUSTICE: RELEVANCE OF THE PROBLEM IN CONTEMPORARY SOCIO-PHILOSOPHICAL DISCOURSE

The author's starting point is the idea of justice which can be traced back to Aristotle's philosophy and ought to underlie contemporary nation-building. Justice is viewed in its synthetic meaning embracing ethical, political, and law aspects. However, a pivotal role of moral justice is emphasized, for the development of social relations system depends primarily on it. Justice as a regulatory category also provides individuals' free activity that is an up-to-date issue in contemporary Ukrainian society. In article substantive provisions of the theory of the justice which has been put forward by John Rawls are considered. The analysis of substantive provisions of this theory, an approach to the problem of philosophers G.L.A. Hart and P. Ricker is considered.

Keywords: the power, society, state, justice.

2. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / О. Гьофе. – К.: ППС-2002, 2007. – 436 с.

3. Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер; [пер. з фр]. – К.: Дух і літера, 2002. – 216 с.

4. Харт Г.Л.А. Понятие права / Г.Л.А. Харт; [пер. с англ., под общ. ред. Е.В. Афонасина и С.В. Моисеева]. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 302 с.

5. Ролз Дж. Теория справедливости [Электронный ресурс] Дж. Ролз; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 822 с. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dbms/2011_21/84.pdf. – Назва з екрану.

6. Антонович Н. Теория справедливости Джона Ролза / Н. Антонович // Палітычная сфера. – Мн., 2001. – С. 18-21.

7. Скомаровський В.О. Деякі думки до «Теорії справедливості» Джона Ролза» [Электронный ресурс] / В.О. Скомаровський. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Politologia/27858.doc.htm. – Назва з екрану.

8. Алексеева Т.А. Современные политические теории / Т.А. Алексеева. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – 479 с.

9. Акрамова А.Т. Правовой либерализм на современном этапе [Электронный ресурс] / А.Т. Акрамова // Правовестник. – 17 апреля 2010. – Режим доступу: <http://pravovestnik.ru/?p=35>. – Назва з екрану.

10. Баженова Е.А. Философия права Г.Л.А. Харта : учеб. пособие / Е.А. Баженова. – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2016. – 92 с.

УДК 001:891

Т.Г. Шоріна

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ПРОТЕСТНОГО АКТИВІЗМУ: РЕМІНІСЦЕНЦІЇ «ВЕЛИКОЇ ВІДМОВИ»

Національний авіаційний університет

Анотація. В статті досліджується протестна форма індивідуального та масового умонастрою в умовах суспільної аномії. Автор ретроспективно звертається до філософських рефлексій античного кінізму та «критичної теорії суспільства», в основу яких покладені ідеї «Великої Відмови», а також до практичного досвіду протестності українських реалій.

Ключові слова: масова свідомість, протестні настрої, критична теорія, кінізм і неокінізм, сучасний цинізм, аномія, репресивна культура, етика індивідуалізму, соціальний атомізм.

Вступ

На 54-й Мюнхенській конференції 2018-го року з питань безпеки її головуєчий В. Ішінгер висловив занепокоєння тим, що «світ занадто наблизився до великого міждержавного конфлікту» й переживає «важку реальність» [1], тому закликав вжити необхідних дипломатичних і політичних заходів, щоби відійти від «прірви». Алармістські прогнози в сучасній історії значною мірою втратили сенсаційність та соціальну гостроту, буденність давно перебуває в

стані турбулентних і «молекулярних» соціальних струсів й конфліктів. Проте чергові заяви від представників міжнародної еліти про кризовий стан справляють гнітюче враження й вносять безрадінний тон у масовий умонастрій. Цей взаємовплив теоретично обґрунтований філософським принципом тотожності мислення та буття. Кризи й деформації соціального часу обертаються кризовими тенденціями суспільної свідомості й, навпаки, деформації й регресії суспільної свідомості призводять до